

VAS MEGYEI DÍVÁK ÉS BONVIVÁNOK (VÁLOGATÁS)

Csákányi László

Hol is kezdjem? Legjobb lesz talán az elején... Németújváron születtem, 1921. január 13-án. Ez akkor még Magyarországhoz tartozott, de jött Trianon, és Ausztriához csatolták. Édesapám erre összepakolta a családot – hiszen mi magyarnak születtünk – mondta – és irány Kőszeg! Ifjúkoromat tehát az ország egyik legszebb vidékén, a kőszegi hegyek között éltem. Ezek a hegyek gyönyörűek, már az Alpok nyúlványai. Kőszáltunk épp eleget a környéken. Megmásztuk a Kalapos-ütőt, a Széleskő szikláit, megnéztük a Hermann-forrást, a Hét vezér-forrást... Ezekben a „vizekben” óráig tudtam gyönyörködni! Még azt is bebeszéltük magunknak, hogy mind a hétnek más az íze, ám valójában egyforma. Kiruccanásainkat eléggé korlátozta a határvidék akkori zártsága, ami gyakran mulatságos dolgokat is produkált. Az egyik nagynéném kertjében a ház Magyarországon volt, de az illemhely már Ausztriában... Eleven gyerek voltam, de nagyon! Imádtam a sportot, futottam, fociztam, s nem maradtam ki soha egyetlen diákcsínyből sem. Egyébként a filmekért is odavoltam, de Kőszegen sajnos csak egyetlen mozi működött. Nem csoda, ha én voltam itt az igazi törzsvendég. Apám pénzügyőr volt (akkoriban úgy hívták, hogy finánc), anyám háztartásbeli. Mindkettőjük nyolc-nyolc testvérrel. Amikor valamilyen ünnep alkalmából összegyűltünk anyai nagyanyámnál Bőben, bizony alaposan felduzzasztottuk a falu lélekszámát. Egyébként nagyon szerettem ott nyaralni. Répce-part, (Répce – egy kisebb „folyó” Vas megyében) a sok rokongyerek, nagyanyámnál 18 kenyeret kellett dagasztania, hogy jóllakjon mindenki. Aztán a sok munka mellett még „ráért” arra is, hogy karácsonykor befesse aranyszínűre a diókat, kifényesítse az almákat. Olyan szépen mutattak a karácsonyfán! (Vas megyében ez a hagyomány még ma is szokás.) Az elemibe Kőszegen majd Szombathelyen jártam. Elkezdtem a gimnáziumot is, de családunk a harmincas évek elején Vasvárra költözött. Akkor beirattak Kőszegre, a papi internátusba. Apám arra számított, hogy egy ilyen szigorú intézetben majd aztán megnevelnek! Rendőrtiszt, jegyző, gyógyszerész vagy pap lesz belőlem... Szóval valami „tisztességes” szakmára szántak. A mai gyerekek el sem tudják képzelni, milyen egy internátus. Kőszegen kizárólag misszionáriusokat, hittérítőket neveltek, akik később Kínában, vagy éppen Afrikában térítették az emberiséget. Nem véletlen, hogy a legpuritánabb, legigénytelenebb életvitelre akartak rászoktatni bennünket. No, át is éltünk egy-két tortúrát! Reggel hatkor ébresztő, aztán mosdás víz nélkül, mert a víz, amelyet előző este kiöntöttünk a lavórba, reggelre jéggá fagyott! Ebből az intézetből jártam ki reggelente gimnáziumba, de ebédre már szigorúan vissza is kellett érni. Tanulás, litánia, vacsora, lefekvés. Mint valami fegyenc-táborban... Bírtam, de csak egy ideig.

Laci vagyok... Nagy Ildikó, Kiss Attila. Szombathely, 1992. 43–44. o. (részlet)

Pontosabban addig, amíg a gimnázium nem szervezett egy színházlátogatást. Deák Lórint társulata Huszka operettjét, a *Gül Babát* adta elő. Olyan nagy nevek játszottak benne, mint Mészáros Ági, Szabó Ernő és a többiek. Nagy hatást tett rám ez a darab. El is határoztam, hogy én bizony színész leszek! Annyira beleéltem magam a dologba, hogy az egyik társamnak el is kotyogtam a nagy tervet. Ő meg továbbadta azonnal – egyenest a prefektusnak! A prefektus másnap magához hivatott. Arra gondoltam, hogy a napi „bűneimet” kell meggyógnom szokás szerint, de nem ez történt. Feltették a kérdést azon nyomban:

– Mi akarsz lenni kisfiam?

– Színész! – válaszoltam minden kertelés nélkül.

Lett is aztán ebből haddelhadd! Azt a tanévet még befejezhettem, ám a következőtől már eltiltottak. Így kerültem haza Szentgotthárdra. Szüleim ugyanis akkor már ott laktak. Gotthárdon a Csokonai Gimnáziumban folytattam a tanulást. Nagyon jól éreztem ott magam, hiszen az iskolának színjátszócsoporthoz is volt. Az már csak természetes, hogy nyomban közéjük álltam. Olyan darabokat játszottam, mint a *Kérők*, a *Pártütők*, a *Csalódások* (ezek Kisfaludy-darabok mind). Sokat szavaltam, versenyeket nyertem... Egy életre emlékeztetek maradtak ezek az évek. Aztán az érettségi 1939-ben és a felvételi a Színiakadémiára.

Itt aztán megint volt egy jó sztorim! De előbb maradjunk még egy kicsit Szentgotthárdnál. Mint már említettem, imádtam focizni. Apám egyszer kijött a mérkőzésre. Kegyetlenül villogtam azon a meccsen, mert olyan védőt állítottak rám, aki bulldog módon követett. Egy darabig. Aztán sikerült leráznom és elfutottam a jobb szélén. Szerencsétlenségemre éppen elélem pattant a labda a kapufáról. Mit lehet ilyenkor tenni? Belerúgni – jó nagyot! Rúgtam is, de ez olyan ügyetlenül sikerült, hogy a kapu helyett a szögletzászlót találtam telibe. Apám akkor hirtelen – a közönség soraiból – rámkialtott:

– Laci! Gyeré ide azonnal! (Odarohantam.) Te azt mondd, hogy tudsz futballozni? – folytatta gúnyosan. – Tudsz a fenét!

Aztán úgy pofonvágott, hogy még harmadnap is csengett a fülem tőle! A nézők meg alig bírták abbahagyni a nevetést...

Az első nyilvános pofon itt ért. A másik Budapesten a felvéteim. Mert amint beléptem a vizsgáztatókhoz a terembe, nyomban hasraestem a fényesre csiszolt parketten. Az Akadémia igazgatója, Kiss Ferenc – miután nagy nehezen abba bírta hagyni a nevetést – kiadta az utasítást: menjek fel a színpadra. Fel is mentem. De hogyan? – Az már más kérdés. Elkezdtem szavalni, a Nemzeti dalt – erős *Ÿas* megyei tájszóval. A harmadik sornál: „Itt az idő, most vagy soha”,

Laci vagyok... Nagy Ildikó, Kiss Attila. Szombathely, 1992. 43–44. o. (részlet)

Egy kritikus azt írta róla: ő a legnagyobb tehetség, aki az utóbbi években feltűnt a hazai színpadokon. A főiskola után a Katona József Színházhoz szerződött. Azt mondja, nincs generációs tudata. A fiatalok általában csinálják a maguk dolgát, nincs, ami összekötné őket.
SÁNDOR ZSUZSANNA interjúja.

■ **Színész akart lenni, vagy turista?**

– Színész.

■ **Egyszer mégis azt mondta: csak azért csinálta végig az 1988-as Ki mit tud?-ot, hogy a győztesekkel Egyiptomba utazhasson.**

– Gyerekkoromban lepedőket csavartam magamra otthon, és azt játszottam, hogy király vagyok. Már alsó tagozatosan szavaltam minden iskolai ünnepeken. Magától értetődő volt, hogy színész leszek. De a Ki mit tud?-ra véletlenül kerültem. Szombathelyen laktunk, s a gimnázium mellett versmondóstúdióba is jártam. Beneveztek a versenyre. Nem is szóltak előtte, csak közölték, mikor lesz az első forduló. Biztos voltam abban, hogy hamar kiesem. Meglepődtem, hogy továbbjutok. Többször abba akartam hagyni, aztán tényleg csak a külföldi utazás miatt folytattam. Az országos elődöntőket már a tévé is közvetítette. Borzalmas trauma volt tizenhét évesen a kamerák előtt állni. Remegett a lábam, nem jutott eszembe a szöveg. Az egész ország Kálid Artúrnak, a fekete kiskatonának drukolt a döntőben.

■ **Mégis ön győzött. Emlékszik még, mit mondtak a zsűritagok?**

– Nem számítottam rá, hogy a döntőbe jutok. Kifogtam a versekből is. Akkoriban sokat beszéltek arról, hogy Erdélyben rombolják a magyar falvakat. Talán

KÁLDI ARTÚR

Nem vagyunk trónkövetelők

FEKETE ERNŐ A NEMZEDÉKRŐL ÉS A LUSTASÁGRÓL

168 óra 2001. augusztus 2. 37–39. o.

ezért is javasolták: tanuljak meg gyorsan néhány hazafias költeményt. Sütő Andrást és Illyés Gyulát mondtam a döntőben. A zsűriből Bánffy György megdicsért, amiért szép, hazaszeretetről szóló verseket választottam.

■ **Országos híru lett a szombathelyi gimnazista. Elvezte a hirtelen jött népszerűséget?**

– Idegesített. Zavart, hogy összesúgnak a hátam mögött. Nem azért akartam híres lenni, hogy híres legyek és autogramot osztogassak.

■ **Hideg zuhanyként érthette, hogy elsőre mégsem vették fel a színművészeti főiskolára.**

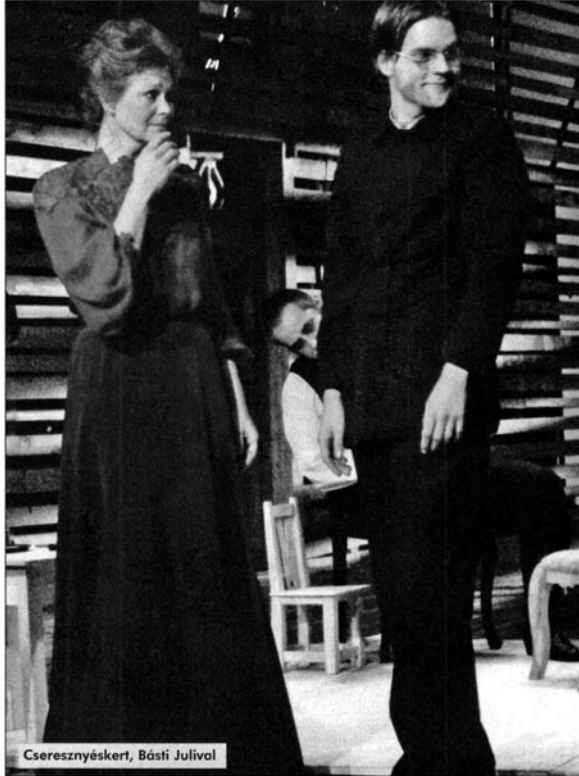
– Csak a mamám csalódott. Harminc évig munkaugyi előadóként dolgoztam egy vállalatnál, soha nem volt színész a családomban. Édesanyám eleinte féltett a bizonytalan művészpályától, kérdezte, miért nem jelentkezem inkább tanárnak. De amikor a Ki mit tud?-ban szerepeltem, beletörődött döntésembbe. Büszke volt rám. Nem fogtam föl tragikusán, hogy nem vettek fel a színművészetre. A rosta másnapján elővettem a térképet, megnéztem, merre vannak a legközelebbi városok, ahol színházak működnek. Fölhívtam a veszprémi teátrumot, mondták, pár nap múlva felvétel lesz a stúdiójukba. Akkor nevezték ki Kapás Dezsőt Veszprémbe főrendezőnek. Ő szerzőtetett. Egy évvel később kiderült, nem kapja meg Veszprémbe az igazgatói posztot. Visszament Pestre, a Vígszínházba, és évfolyamot indított a főiskolán. Felvett az osztályába.

■ **Az évfolyam egyik legtehetségesebb tagjának tartották. Vizsgaelőadásért a legjobb férfi alakítás díját kapta a főiskolán. Nem volt terhes kiválasztottnak lenni?**

– Egy évfolyamra jártam többek közt Marozsán Erikával, Kamarás Ivánnal, Schell Judittal. Nemcsak engem tartottak jónak. Harmadikban az egész osztályt a Vígbe hívta Marton László. De mi eldöntöttük, maradunk még egy évig a főiskolán. Negyedikesek lettünk, amikor Székely Gábert kinevezték az Új Színház élére. Többen hozzá kerülünk szakmai gyakorlatra. Mindenki arra vágyott, hogy Székelynél maradhasson. Szerzőtetett is volna a társulatába.

■ **Csakhogy a Katona József Színházat választotta. Miért?**

– Mert Ascher Tamás hívott. Harmadik gimnazista koromban ismerkedtem meg vele: Zalaszentgróton tartott nyári tábort. Ez volt az első igazi színházcsináló élményem. A tíznapos tábor végén mindannyiunkat értékelt Ascher. Nekem azt mondta: talán színész lesz belőled. Ez akkora dicséretnek számított, hogy röptem a boldogságtól. Amikor hazamentem Szombathelyre, kitétem a fényképét a falra. Később a főiskolán újra találkoztam vele. Tanította osztályunkat. Amikor felajánlotta, hogy menjek a Katonába, nem volt kérdés, hogyan döntök.

Cseresznyéskert, Bósti Julival

■ **Ma is kitenné a fényképét a falra?**

– Igen. Rajongtam érte, amolyan szakmai szerelem volt. A Katonában persze más a viszonyunk, hiszen munkatársak vagyunk.

■ **Könnyen befogadta a társulat, vagy bizonygatnia kellett tehetségét?**

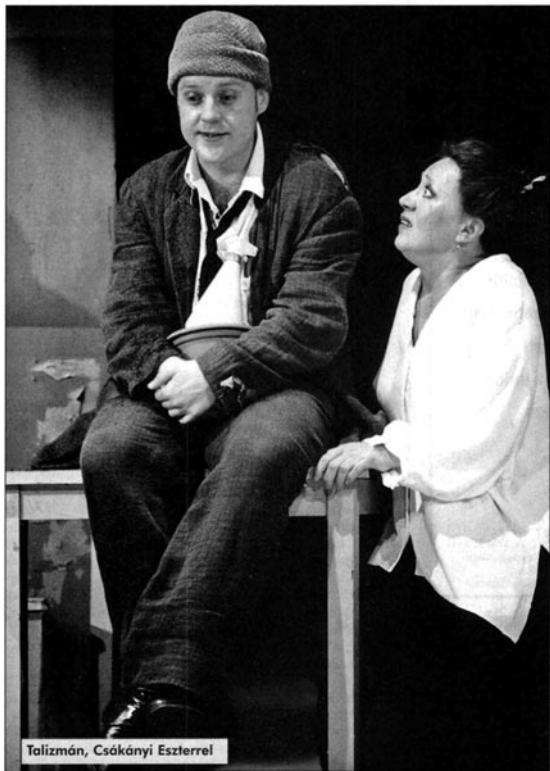
– Még gyakornok voltam, amikor Jeles András szerepet ajánlott a Nevető emberben. Azelőtt csak a nézőtéren ültem a Katonában. Féltem a színpadon. De már az első alkalommal kedvesen fogadtak. Rajkai Zoltán azt mondta, mennyire örül, hogy ide jöttem. Stohl Andrásal szinte azonnal összeharátkoztunk. Pedig konkurens fiatal színésznek számítottam. Aztán amikor megkaptam

Az Árkádiában

Trofimov szerepét a Cseresznyéskertben, éreztem, a nagyok is befogadtak.

■ **Allítólag nemcsak Aschernak, hanem Zsámbéki Gábornak, Gothár Péternek, Zsótér Sándornak is ön lett az egyik ked-**

Talizmán, Csákyó Eszterrel

Harmincasok

Fekete Ernő 1971-ben született Szombathelyen. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán 1995-ben végzett. Azóta a budapesti Katona József Színház tagja. Főbb szerepei: Trofimov (Csehov: Cseresznyés kert), Stephano (Shakespeare: Vihar), Angelo (Shakespeare: Szeget szeggel), Septimius Hodge (Stoppard: Árkádia), Csódór (Tasnádi István: Közellenség), Szoyola, segédkertész (Nestroy: Talizmán), Agaué (Euripidész: Bakkhánsok). A Vastaps-díj kitüntetettje.

vence. Mit gondolt, mivel vívta ki népszerűségét?

– Talán mert könnyen rá tudok hangolódni másokra. Nagyon adok ezeknek az embereknek a véleményére.

Fontos a kritikusok szava is? Valaki azt írta: ön a legnagyobb tehetség, aki az utóbbi években feltűnt a hazai színpadon.

– Nem tartozom azok közé, akik rohannak az újságosstandhoz, ha megjelenik róla egy kritika. A színésznek tisztában kell lennie saját teljesítményével. Különböztettem rólam rosszat is. A Koldusopera vagy a Tartuffe után nemigen dicsekedtem.

Játszik vigjátékban, tragédiában, klasszikus darabokban, mai magyar drámában egyaránt. A sokszínűségben leli örömét, vagy még nem találta meg a valódi karakterét?

– A színházat épp azért szeretem, mert ezertelme lehetek. Isten őrizz, hogy megtaláljam a karakteremet. A rutinnál fontosabb a kockázat.

Főszerepekkel kezdett, a társulattól Vastaps-díjat kapott. Am mostanában mintha elmaradoznának a nagy lehetőségek. Ha annyira szeretik a rendezők, miért szorult háttérbe?

– Nem tudom, ez most ilyen időszak. Talán mégsem voltam eléggé átütő. De inkább játszom kisebb szerepeket az ország legjobb színházában, mint főszerepet egy rosszabb csapatban.

Sok a fiatal színész a Katonában. Am úgy tetszik: mégsem formálják át a színház arculatát.

– Nem vagyok trónkövetelő. Schilling Árpád rendezőt már többször is kérték, hogy szerződjön ide. De ő csak a saját színházában, a maga elképzelései szerint tud dolgozni. Képtelen lenne elviselni, hogy beleszóljanak a döntéseibe. Mi azonban kicsit opportunista bbbak vagyunk. Nagy ambícióval igyekszem jól megformálni szerepeimet, de nem vágyom arra, hogy rendezek vagy saját színházat hozzak létre. Nekem fontos ez a társulat.

Korosztályát kisgenerációnak mondják. Lát valamiféle közös szellemiséget a nemzedékében?

– Nincs generációs tudatom. Egyedül a színházban lévő fiatalokhoz van közöm. Mindenki csinálja a maga dolgát, nincs, ami összeköszön minket. És én nem vagyok az a típus, aki zászlót lobogtat az utcán: gyere utánam, generációm, alkossunk valami újat! Több évfolyamtársamból műsorvezető lett, sok a szakmai félrecsúszás. Megértem őket is, bár én nem mennék műsorvezetőnek. Reklámot sem vállalom. Színész ne áruljon fogasztát. Remélem, talán egyszer majd eljön az én idóm is, és sok pénzt fogok keresni azáltal, hogy próbáltam színész maradni.

A múlt rendszerben megbecsültebbek voltak a színészek, az idősebbek közül sokan csalódtak, sértek. Nem zavarja a folytonos panaszáradat?

– Régebben én is szomorú és dühös voltam, mert a fizetésemből albréltre sem futotta. Most sem sokkal jobb a helyzetem, csakhogy meguntam a kesergéseimet.

Mégis hátatlan feladat lehet elindulni olyan pályán, amelynek csak a múltja fényes, a jelene sivár.

– Ezt csak az idősebb kollégák érzik így. Mi, fiatalok bent maradunk a színházban hajnal kettőig, és nemcsak a pénzről szoktunk beszélgetni, hanem az előadósokról is. Jó bejönni ide. Biztonságosabb, mint a külvilág. Amikor játszom, szabadnak és erősnek érzem magam. A hétköznapi életben sokkal ügyetlenebb vagyok. Az a ronda büfé, az öltöző meg a színpad vált természetes közegemmé.

Veszélyes is lehet a színházszcenvedély, ha minden mást kiszorít.

– Én is alig tudom egyeztetni a színpadot a magánélettel. De azt hiszem, már fontosabb a színház. Bár este hétkor mindig halogatnám a darabkezdést. Lusta vagyok, nehezen szedem össze magam előadás előtt. Aztán fölmegy a függöny, és egy perc alatt elmúlik a rossz érzés. A színpadon faltól székig lehet lépni, mégis enyém a világ. Én alakítom a pillanatot. ■

„Az önmegvalósítás csak másodlagos”

Beszélgetés Für Anikóval a múlttól, Szombathelyről, a jövőről és az álmokról

● Kaiser Eszter

A hangulatos budai cukrászdában, találkoznék helyszínén Für Anikó tejszínhabos kávé és túrótortát rendelt. A kissé szemtelen kérdésre, hogy nem félt-e az alakját, mosolyogva válaszol. — Szerintem semmivel sem féltem kevésbé, mint amennyire kell. Nem hiszem, hogy az jobb lenne, ha sóvárognék az édességek után, s egész nap csak zöldségeket lengelek. Ha megkívánom, büntudat nélkül fogyasztok el egy-két szelet süteményt. Persze, nem egy egész tortát, az kicsit sok lenne. Nem tehetem meg, hogy nem érdekel az alakom, hiszen a testem egyben a munkaeszközöm is. Ügyelek a kondírozásra, ha tehetem, futok, tornázom. Egyébként az édességeknek diákkoromban sem tudtam ellenállni. Kilencéves koromtól egészen az érettségig Szombathelyen éltünk, s gyakran jártunk a város patinás cukrászdájába, a „Mészibe”, fagyaltotzni, sütizni tanítás után. Imádtam Szombathelyen élni, gyönyörű a város és környéke, Kőszeg, az egész Alpokajta.

— Szívesen élne vidéken ma is?

— Ha lenne rá módom, igen. Emlékszem, egyszer, még diákkoromban arról beszélgettünk, hogy ki hogyan képzei az életét. Én egy tanyáról álmodtam, körülöttem rengeteg gyerek, s én készítem az imádott textílijeimet.

— Ha jól tudom, akkor még az Iparművészeti Főiskolára készült.

— Tízennyolc évesen meg voltam arról győződve, hogy textil- vagy divattervező leszek, és

legmerészebb álmomban sem gondoltam a színészmesterségre. Meglehetősen lámpalázás típus voltam, és utáltam szerepelni. Miután nem sikerült a felvételim az iparművészetre, nem adtam fel, gondoltam, majd még egyszer nekirugaszkodom. Addig sem akartam vesztegetni az időt. Elvégeztem egy kirakattervező

és dekoratív iskolát, sőt, dolgoztam is egy évig a szakmában. Ekkoriban jelentkeztem egy személynépszerűsítő stúdióba, a Thébába. Ott ajánlotta az egyik tanárom, Andor Edit, hogy próbáljam meg a színészművészetet. Én lepődtem meg a legjobban, amikor felvettek. Akkoriban annyira nem éltem még a színház büvőköreiben, hogy miután kiderült, bejutottam, megkérdeztem, hogy a fehér vagy a fekete hajú osztályba kerültem-e. A felvételizte-

tő osztályfőnököknek még a nevét sem tudtam... Békés András osztályában végeztem — ő a fehér hajú.

— Nem volt hátrány, hogy semmiféle színpadi tapasztalattal nem rendelkezett? Gondolom, hogy osztálytársai nagy részének volt egyfajta előképzettsége, ha más nem, verset mondtak az iskolában, felléptek a diák-színpadon.

— Nem éreztem, hogy nehezebben oldom meg a feladatokat, mint a többiek. Nyolc éve vagyok a pályán, de mikor új darabot kezdünk próbálni, ma is úgy érzem magam, mint a főiskolai mester-ségórán.

— Lámpaláza?

— Az köszönöm szépen jól van. Ettől nem tudok megszabadulni. Gyermekkoromban, abban az időszakban, mikor az Operaház Gyermekkorusában énekeltem, természetesen volt számomra a fellépés, a szereplés. Később már attól is rosszul lettem, ha nekem kellett az iskolai ünnepségen szavalni. Ha felmegyek a színpadra, ma is a torkomban dobog a szívem. Szerencsére ezt senki sem vette eddig még észre. A kolégáim szokták is mondani, hogy lehet, hogy nem izgulok egy kicsit sem? Közben majd meghalok... Szerencsére jó hatással van rám a lámpaláz, dop-pingol.

— Elégedettnek látszik.

— Azt hiszem, nincs okom panasznra. Ez persze nem azt jelenti, hogy el vagyok telve magammal.

Jól érzem magam a bőrömben. Persze vannak álmaim, és hiszek benne, hogy meg is valósulnak. De semmit sem szabad görcsösen akarni, mert akkor nem lehet a hitemet, ha valami nem úgy sikerül, ahogy eredetileg terveztem. Hiszek abban, hogy az élet majd kárpótol.

— A beszélgetés elején ott hagytuk abba, hogy egy tanyán képzelte el az életét, sok gyerekekkel. Most a fővárosban él, gyermeke sincs.

— Egyelőre. Bár azt hiszem, arról már lekéstem, hogy sok gyermeket szüljék, de kettőt mindenképpen szeretnék. Nem gondolom azt, hogy miattuk bármiről is lemaradnék. Úgy gondolom, igazán felnőtté és teljes személyiséggé akkor válik az ember, ha gyermeke lesz. Biztosan maradi vagyok, de szerintem egy nő életében az anyaság a legfontosabb, mindenféle hivatás és önmegvalósítás csak másodlagos. Bár a fővárosban élek, nem egy tanyán, mint ahogyan azt diákkoromban elképzeltem, de van egy szép parasztházunk a Tiszta partján. Akkor érzem magam a legjobban, ha ott lehetek.

— Ezek szerint, ha ön száz évvel ezelőtt születik, nagyon jól érezné volna magát a bőrben mint főállású családanya, aki nevelgeti a gyerekeit, vezeti a háztartást?

— Igen. Ez is egyfajta művészet; ha nem a legnagyobb. Nem hiszek az emancipációban, melyet a nők kivívtak maguknak azért, hogy a férfiak eszközeivel harcolhassanak. Hiszen a férfiakat legyőzni csak női fegyverekkel lehet.

Vas Népe 1997. november 8. 6. o.

Soha nem adta fel

Horváth József (1924–2004)

■ Szenkovits Péter

Nem lehetett nem szeretni. Őszinte, tiszta volt az életben, akárcsak a deszkákon, a filmvásznon. A zsédenyi születésű Horváth József élete nem volt könnyű, mégis boldogság sugárzott belőle.

Öten voltak testvérek, közülük négyen elvégezték a polgárit is, a Jóska legény a hat elemi után otthon maradt, dolgoznia kellett. Huszonhat évesen – 1950-ben – jelentkezett egy szombathelyi tehetségkutató vizsgára, addig a falu amatőr színi együttesével aratott sikereket odahaza. A bizottságnak tetszett a versmondása, a kora miatt viszont morfondíroztak: nem túl késői ez az indulás? De mert láttak benne valamit, továbbengedték. A színművészeti főiskolán is kiérdemelte a zsűri szimpátiáját, Hont Ferencnek azonban volt egy kikötése: le kell tennie a szakérettségét. Le is tette. Így csak 1951-ben kezdhette meg színi tanulmányait. Hosszú ideig kisebbségi érzések gyötörték a fővárosban, de megédződött. Az évtized közepén már a Nemzeti Színházban találja magát, egy színpadon Tőkés Annával, Major Tamással, Gábor Miklóssal.

Kitűnő epizodistának könyvelte el mindenki, s bár

azt vallotta, nincs kis szerep, azért pontosan tudta, hatmondatos szerepben nehezebb megmutatkozni, mint hatvanoldalasban. De túrt, évtizedekig. 1979-ben jött el az ő ideje, amikor Székely Gábor és Zsámbéki Gábor a Nemzetibe szerződött. Boldog korszak következett, ami utóbb a friss szellemű Katona József Színházban teljesedett ki. A teátrum fontos tartóoszlopaként rajongott érte a közönség, és a szakma is. Jászai-díja mellé „begyűjtötte” az érdemes és kiváló művészi elismeréseket is, 1992-ben, hatvannyolc évesen kapott Kossuth-díjat.

Seregyeni filmben játszott már akkor is, amikor a színháza még nem kényeztette el: Egy pikoló világos (1955), Két félidő a pokolban (1961), Hattyúdál (1963), Húsz óra, Szegénylegények (1965), Egri csillagok (1968), A tanú (1969), Magyarok (1977), Sortűz egy fekete bivalyért (1984).

Sokat dolgozott a zsédenyi földeken, lelkiismeretesen készült a főiskolai vizsgákra, seregyeniszer csalódott, amikor sorra-rendre mások kapták a neki való szerepeket. De soha nem adta fel. Boldognak érezte magát. Hiányozni fog. Az életben, a színházban, a filmvásznon.

Vas Népe 2004. szeptember 1. 7. o.

Sóska, sült krumpli, Orlay

Hujber Ferenc főzésről, filmről

Sóska, sült krumpli. Mariann, Lacika, Művész, Szappan. Mind a négy név szorosan összefügg ezzel az étellel.

Mikor a Kereskedelmi és Vendéglátói Szakképző Iskola 64 diákja csütörtökön a HE-MO termében ülve várt, még nem sejtették, mennyire igénybe veszi majd rekeszizmukat az előadás. Három színész fantasztikus alakításának köszönhetően betekintést nyerhettünk két partjelző és a bíró közti beszélgetésbe, amely az öltözőjükben zajlott. A komikus, ám sokszor drámai elemekkel átszőtt előadás elnyerte a közönség tetszését. A diákok különös büszkeséggel figyelték az egykori orlay-sok játékát, akik közül a legismertebb Hujber Ferenc. A másfél óras előadás után Feri boldog mosollyal üdvözölte egykori tanárait, majd készségesen válaszolt kérdéseinkre.

– Milyen érzés fog el, mikor Szombathelyre érkezel?

– Semmilyen. Nekem mindig az az otthonom, ahol éppen vagyok. De külföldön jó érzés magyarnak lenni, vagy Pesten azt mondani, hogy igen, én szombathelyi vagyok. Annak idején Szombathely nagyon álmos város volt. Tudtam, hogy el kell innen

FOTÓ: KERESKEDELMISZKI

Az a kedves „feris” mosoly

menekülnöm. Azt veszem észre, hogy a város kezd abba az irányba fejlődni, amit én is szerettem volna mindig. Szombathelyért küzdenek, és ez nekem tetszik. Mindig is nagy szívfájdalmam volt, hogy Szombathelyen nincs színház. Úgy érzem, ez a mostani csapat képes arra, hogy létrehozzák ezt a színházat.

– Milyen helyeket keresel fel Szombathelyen?

– Az a hely, ami fontos volt nekem, a Fő tér mögötti parkoló, ahol régen a nagymamám lakása is volt, csak azóta lebontották. Ott voltam gyerek. Mi a Gáyer-parknál lak-

tunk, ez a környék mára teljesen megváltozott. És persze az Aréna utcai óvodára emlékszem, amit, úgy hallom, lefognak bontani...

– Hozzárultak-e az iskolában töltött évek életed alakulásához?

– Teljes mértékben hozzárultak. Nagyon jól főzök. De igazából azt tudtam meg százszázalékosan, hogy mit nem akarok. Humán beállítottságú vagyok, ennek ellenére nem szerettem a németet. A szakkönyvek kivételével szinte mindent elolvastam, ami a könyvtárban volt. Már fiatalon jóval idősebbeknek szóló művekkel ismerkedtem. És persze tudatosan készültem a céloom elérésére. Az Orlay fontos része volt az életemnek.

– Annak idején miért döntöttél az Orlay mellett?

– Kényszerdöntés volt. A Zrínyiibe jártam, onnan átkerültem a joskar-olai iskolába. Itt szinte egy kisebb idegösszeroppanást kaptam a változástól. Nem voltak jó eredményeim. Így lettem szakunkás, aminek igazán soha nem örültem. De közben készültem a Kazinczy-versenyre, melynek díját a második évben elnyertem. Ezután kérdeztek meg tőlem sokan: Jó helyre jársz? Mire én: nem!

– Színház vagy film?

– Film. Meg is mondom, miért. Mert jobban áll. Persze a színházat is nagyon szeretem.

– Melyik alakítás állt közel a szívedhez?

– Nehéz kérdés. Vannak sikeres szerepek, amelyeket jó volt játszani. De vannak olyan darabok is, amelyek nem annyira sikeresek, de szinte „megdöglök” értük.

– És ez a mostani szereped?

– A mostanit nagyon szeretem. Mikor idegbetegnek tűnök a színpadon, belül teljesen nyugodt vagyok. Ennek a tulajdonságnak az életben is nagy hasznát veszem.

A búcsúzásnál ugyanaz a kedves „feris” mosoly. Igéri, ha ideje engedi, bejön a suliba, akármilyen felfordulást okoz is a megjelenése. Várjuk, legfeljebb majd rendet rakunk.

**Bodor Franciska 12/C
Fekécs Marianna 12/C
Szombathely
Kereskedelmi és
Vendéglátói Szakképző
Iskola**

SZÍVEG: FEISZT GYÖRGY
KÉPEK: SZENDI PÉTER, FÖRTEPÁN, FILMARCHIVUM

Az iskolai neveléssel nemigen túrta

A színészi és korabeli bulvárhős Jávor Pál szombathelyi évei

A kultúrtörténetére oly büszke Szombathely szempontjából nem közömbös egy híres művész városhoz köthetősége. Ezért keltette fel érdeklődésünket az első hallásra hihetetlennek tűnő információ, hogy az Aradon született Jávor Pál, az 1930–40-es évek magyar mozijának férfi sztárja Szombathelyen, a Premontrei Gimnáziumban végezte tanulmányait.

Prémium 2016. 4. sz. 70–74. o.

Hittük is, nem is, de rutinos könyvtárosok egykettőre előkerítették a Vasvármegye 1936-os alábbi tudósítását:

„Feszült várakozás ülte meg a nézőteret, ahol frenetikus tapsorkán csattant fel, amikor az első felvonás második képében kilépett a reflektorfénybe Jávor Pál. Percekig ünnepeltek. És ebből a tapsfergetegből ki kellett éreznie, hogy az ünneplés nemcsak a Nemzeti Színház művészenek, a legjobb magyar filmszínésznek, hanem annak a kis gimnazista gyereknek, Jerman Palinak is szól, aki évekig a premontrei gimnázium diákja volt, mint szombathelyi gyerek...”

A Szombathelyi Színházban „Három sárkány” címen színe került előadásról szóló beszámolóból való idézetben fellelkesülve a levéltárban átnéztük a Szombathelyi Premontrei Gimnázium Jávor Pál tinédzserkorát átfofó, 1910–1920 közötti években vezetett anyakönyveit, de nagy csalódásunkra a művész úr neve egyetlen kötetben sem szerepelt. Felmerült a kérdés, mégsem igaz a történet?

Jávor Pál életrajzai gyermekeveit így foglalják össze: „Pali egy 17 éves cselédleány és egy 53 éves vármegyei hivatalnok szerelemgyermekeként Aradon látta meg a napvilágot. Spannenberger Pál Gusztáv néven anyakönyvezték, és csak szülei 1905-ben kötött házassága után kapta a Jermann nevet. Két testvére született, de a család fő hamarosan meghalt, így a három fiú neveltetésének minden gondja az édesanya nyakába szakadt, aki Pali vasutasnak akarta adni, de az Aradi Reálliceumba íratott gyermek tanulmányait szülővárosától távol, Szombathelyen fejezte be”.

A levéltári kutatást folytatva sikerült több olyan dokumentumot találni, amelyek bizonyítják, hogy az elnagyolt történetnek a fele sem igaz.

A kiskorú Jermann gyermekek édesapja szerencsére nem halt meg, hiszen Pali 1909-ben maga íratta Szombathelyen, ha nem is a Premontrei Gimnáziumba, de

1912. SZEPTEMBERÉBEN A KIS JÁVOR PÁL A SZOMBATHELYI FŐREÁLISKOLA ELŐSŐ OSZTÁLYOSA LETT. A FELVÉTELI NAPLÓ TANÚSÁGA SZERINT APJA FOGLALKOZÁSA: PENZTÁRNIK. LAKHELYÜK: A THÖKÖLY IMRE U. 14.

JÁVORT MINDENKI ÍGY ISMERI. A LEGYÖZHETETLEN ROMANTIKUS HÓS, AKI MEGHŐDÍTJA AZ IMÁDOTT NŐ SZÍVÉT. KÉPÜNKÖN: MEZEY MÁRIÁVAL

a Szentmárton utcai Elemi Iskola második osztályába.

A család ekkor a Faludi Ferenc utca 33. szám alatt lakott, az édesapa foglalkozása takarékpénztári hivatalnokként van feltüntetve. A kis Jermann Pali egy év múltán már a Széll Kálmán utca 3. szám alatti lakásból járt a Fürdő (ma Aréna) utcai Elemi Iskolába, hogy a negyedik osztály befejezése után, 1912. szeptem-

Édesanyja vasutast akart nevelni belőle, de ő inkább a színészetet választotta

berében az akkor induló Szombathelyi Főreáliskola (a későbbi Faludi Ferenc Gimnázium) első osztályosa legyen. A felvételi naplóba ekkor édesapja foglalkozását pénztárnoknak, lakhelyüket a Thököly Imre utca 14. szám alattinak írták. Annak kiderítésében, hogy ki volt valódi apja, idősebb Jermann Pál, a Jávor-életrajzok „vármegyei hivatalnok”, két szerencsés körülmény is segítségünkre volt. Először azt tudtuk meg egy a Szombathelyi Polgármesteri Hivatal által kiállított illetőségi bizonyítványból, hogy 1852. december 13-án Csongrádon született, vagyis fia születéskor még nem töltötte be 50. életévét.

„Apámnak egyetlen nagy szenvedélye a lepkegyűjtés volt és a gyönyörű gyűjteményét most a szombathelyi múzeum őrzi a Jermann szobában”. A Jávor Pál visszaemlékezéséből származó információ alapján másfél évtizede már nyomozás indult, de sajnos sem a szombathelyi muzeológus szakemberek,

JERMANN PÁL NEMCSAK A MENNYISÉG TANNAL ÁLLT HADILÁBON, AMELYBŐL TÖBBNYIRE ELEGÉSGESE VOLT, DE AZ ISKOLAI FEGYELMET SEM IGEN TÜRTE. EZT ÍRTÁK RÓLA A NAPLÓBA: „MAGAVISELTBŐL A KEVESEBÉ SZABÁLYSZERŰT FOLYTÓNAS RENDTELKENKEDÉSEI ÉS VEREKEDÉSEI MIATT KAPTA”

sem a múzeumi évkönyvek nem tudnak „Jermann szobáról” és semmilyen lepkegyűjtemény sem szerepel egyetlen múzeumi leltárkönyvben sem.

Ha a gyűjtemény nem is került a szombathelyi múzeumba, a papa lepkegyűjtő szenvedélye irányadó pontnak bizonyult. Egy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézírtárában található, 1902-ben Herman Ottónak címzett levélben Jermann Pál részletesen szól nemcsak a lepkegyűjtésről, a természet szeretetéről, hanem saját életéről is. Ebből tudtuk meg, hogy „négy elemi osztályt végzett, jól bírja a német nyelvet és 1901-ben, 27. évi szolgálat után főkalauzként a MÁV-tól ment nyugdíjba”.

A Természettudományi Múzeum is őrzi Schmidt Antal lepkész igazgatóhoz írt leveleit. Idősebb Jermann Pál szerencsére nemcsak lepkegyűjtőként volt aktív. Tudjuk róla, hogy ő volt az „Arad Vármegyei Gazdasági Egyesület pénztárosa”. A „Borászati Lapok” 1909-ben számolt be arról, hogy az Aradhegyaljai Szőlőgazdák Egyesületének tagjaként vett részt a szervezet közgyűlésén és az annak kapcsán rendezett borvásáron. Szakmai kapcsolatai feltételezhetően közrejátszottak abban, hogy őt választották a szombathelyi székhelyű, 1907-ben alakult Nyugatmagyarországi Földművelők Gazdasági Egyesülete pénztárnokának. Jermann Pál minden valószínűség

A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a hiteles adatokat egybe kellett vetni a gyakran ellentmondó, véletlenül vagy szándékosan egybemosott mozzanatokkal

szerint ezért jött családostól Szombathelyre. Fiainak több iskolai anyakönyvi bejegyzése és a polgármesteri hivatalban kiállított dokumentumok is így adják meg foglalkozását. 1912-ben ő képviselte a szombathelyi egyesületet a Kőszegi Gazdakör alakuló ülésén, és pénztárnokként hallgatták meg egy Szombathelyi Törvényszék előtt folyó váltóperben is. Amikor a kis Jermann Pál 1913 őszén a második főreáliskolai osztályt kezdte, 1905-ben született idősebbik öccse, Imre, már harmadikos volt a Brenner János utcai Elemi Iskolában, az 1907-es születésű László pedig ugyanitt ekkor kezdte az elsőt. Mindketten sikeresen be is fejezték a tanévet, bátyjuk értesítőjében viszont azt olvashatjuk, hogy „1914. április 3-án szülői beleegyezéssel kimaradt”. Feltehetően szerepe lehetett ebben annak, hogy Jermann Pál nemcsak a mennyiség tannal állt hadilábon, amelyből többnyire elégsége volt, de az iskolai fegyelmet sem igen tűrte. Bizonyítványában ugyanis az alábbi megjegyzés is olvasható: „Magaviseletből a kevesebé szabályszerűt folytonos rendtelkenkedései és verkedései miatt kapta”. A tanévet végül július 15-én tankerületi főigazgatói engedély alapján magánvizsga letételével fejezte be. A Jermann fiúk neve ezt követően már nem szerepel a szombathelyi iskolai anyakönyvekben és a szülőkről sem találunk adatokat hivatalos iratokban. Minden arra utal, hogy visszaköltöztek Aradra.

A FILMESEK IMADTÁK SZIKÁR ARCA, SZÉP HANGJA, VÉkony TESTALKATA A KORSZAK FÉRFIIDEÁLJÁVA. TETTE: A TRAGIKUS SZERELMI TÖRTÉNETEK, A VÉGZETES SZENVEDÉLYES HŐS FIGURÁJA JÓL ÁLLT KARAKTERÉHEZ

Ebben a képből idéző kivétel az egy éve megjelent bombasztikus hír is, hogy Aradon a „rácfertályi Kis-Molnár utca 11. alatt megtalálták Jávor Pál szülőházát”. Bár a szülőháza visszaemlékezők memóriája nem a születésre, hanem csak arra terjedt ki, hogy a Jermann család az ominózus „rácfertályi házban lakott”, tudható, hogy az átépítve ma is álló ház idősebb Jermann Pál tulajdona volt. 1902. január 30-án, egy nappal Pali születé-

A FILMEK FORGATÁSÁN AKKORIBAN ELÉG SOK FOTÓGRÁFIA KÉSZÜLT. ITT EGY BOLTÍ ELADÓT ALAKÍT JÁVOR PÁL, A KORSZAK NAGY IDOLJA

A LEGTÖBB MOZIRAJONGÓ ÚGY IDEZI MEG ALAKJÁT, MINT EGY VÉkony, MAGAS FERFIT, AKI MAJDNEM MINDEN FILMBEN BAJUSZT VISELT. ITT EPP BOROVTÁLTÁN SZERETGET EGY KISKUTYÁT

Jávor Pál életrajzaiból édesanyjának életéről csak általánosságokat tudunk, amikor óriási szerencséjével sikerült megtalálnunk a halálesetéről szóló anyakönyvi bejegyzést. Ebből kiviláglik, hogy a róla eddig megjelent információkat is pontosítani kell. Spannenberger Katalin 1882-ben Újjanádon (Horia, Románia) született, vagyis első gyermekének érkezésekor már 20. életévében járt. Imre fiának kispesti házában, 80 évesen érte az agyvérzés, és sírja, akárcsak azóta elhunyt gyermekeié is, a kispesti újtemetőben van. Ifjabbik Jermann Pál, bár édesanyja vasutast akart nevelni belőle, Aradról 1919-ben Magyarországra jött és a Budapesti Színművészeti Főiskolára

iratkozott be, családtagjai azonban Aradon maradtak. 1920-ban felvette a Jávor Pál nevet és 1922-től, amikor először lépett színpadra, életének eseményei már a saját élelm érdekloésésétől kisérvé, a nagy nyilvánosság előtt zajlottak. Bános Tibor közel négy évtizede jelentette meg Jávor Pálról szóló könyvét, amelyben a színészi életutat feltáró kutatásra így emlékezett: „a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a hiteles adatokat egybe kellett vetni... a gyakran ellentmondó, véletlenül vagy szándékosan egybemosott mozzanatokkal...” Magunk is megtapasztaltuk, hogy Jávor Pál életével kapcsolatban szinte „minden másként van”.

se előtt ebben a házban kelt a Herman Ottónak küldött, fentebb idézett levél. A születési anyakönyv bejegyzése azonban kétségtelenné tette, hogy Spannenberger Katalin cselédlány 1902. január 31-én, hajnali 5 órakor ebben a házban születte meg Spannenberger Gusztáv Pál Albert névre keresztelt gyermekét. Az is megtalálható a bejegyzésben, hogy „az anyafoglalkozása” 1904-től már magánzó, aki 1905. január 28-án házasságra lépett Jermann Pállal. Ezt követően a gyermek neve Jermann Gusztáv Albert lett. Jelentősen tisztult a kép, de maradtak még bizonytalanságok, úgyhogy Jávor Pál és a Jermann család életútjának feltárása további kutatást igényel.

MŰLTŐ

JAVOR PÁL SIRHELYE
A FARKASRETI TEMETŐBEN

A MAI PETŐFI SÁNDOR UTCA. JERMANN PÁL AZ EGYIK FÖLDSZINTI LAKÁST BÉRELTE ITT, EPPEN ÚGY, AHOGY EGY ÉVTIZEDDEL KÉSŐBB PÁVEL ÁGOSTON, AKINEK AZ ISKOLÁS WEÖRES SANYIKA VOLT KOSZTOS DIÁKJA. KÉSŐBB VUKÁN GYÖRGY IS EBBEN A HÁZBAN LAKOTT

SZÉLL KÁLMÁN UTCA 3. TALÁN AZ ARÉNA UTCAI ISKOLA KÖZELSEGE OKOZHATTA, HOGY A JERMANN CSALÁD 1910-BEN A FALUDI UTCÁBÓL A NAGYSZÁLLÓVAL SZEMBENI BÉRHÁZBA KÖLTÖZÖTT. AZ VISZONT TÖBB MINT VALÓSZÍNŰ, HOGY JERMANN PÁLI GYAKRAN TALÁLKOZOTT A SZOMSZEDBAN LAKÓ PETŐ ANDORRAL, AKI REGGELENKÉNT SZINTEN INNEN INDULT ISKOLÁBA

A Jermann család szombathelyi lakhelyei

A Faludi Ferenc (ma Petőfi) utca 33. számú házat Brandstein István építtette. A kéményseprőmester családja az emele-

ten lakott, Jermann Pál az egyik földszinti lakást bérelte. Eppen úgy, ahogy egy évtizeddel később Pável Ágoston, akinek az iskolás Weöres Sanyika volt kosztos diákja. A kisdíák egyszer kritikusán megjegyezte: „Inci néni, ez a leves nem sikerült!”. Benkő Irén, Pável felesége válaszol: „látod, ez viszont sikerült” szavakkal lehúzott neki egy pofont. Az anekdotát Brandstein nagypapa mesélte unokájának, Vukán Györgynek, aki 1948–49-ben szintén ebben a házban lakott. A zongoraművész nem sokkal halála előtt iskoláskorának szombathelyi helyszíneit végiglátogatva idézte fel a történetet és nevetve mesélte, hogy egyszer megkérdezte az esetről Sanyi bácsit, aki bevalótta, hogy bizony emlékszik a pofonra...

Széll Kálmán utca 3. Talán az Aréna utcai iskola közelsége okozhatta, hogy a Jermann család 1910-ben a Faludi utcából a Nagyszállóval szembeni bérházba költözött. Az viszont több mint valószínű, hogy Jermann Pál gyakran találkozott a szomszédban lakó Pető Andorral, aki reggelenként szintén innen indult iskolába. Hogy a konduktív pedagógia atyja és a híres filmszínész találkoztak-e az 1930-as évek Budapestjének legendás művészeti összejövetelein, erről nincsenek információink.

KORÁBELI LEMEZBORÍTÓ. A MAGYAR FILMZENE AKKOR IS NAGYON NÉPSZERŰ VOLT: SZÁMOS MOZI ZENÉJÉT AZONNAL FELISMERJÜK. HA FELHANGZIK A RÁDIÓBAN. EZEK KÖZÉ TARTOZIK A HALÁLÓS VASZAS BETÉTDALA IS

Amikor az ifjú Jermann Pált 1912 szeptemberében a Főreáliskolába (a majdani Faludi Ferenc Gimnáziumba) beiratták a család már a Tökölly Imre utca 14. szám alatt lakott. Az utcaképet máig meghatározó jellegzetes házat Langer János építési vállalkozó 1895-ben Wálder Alajossal építtette. Az épület az elmúlt évtizedekben több intézmény, köztük a Szimfonikus Zenekar és a Szombathelyi Építész Kamara székháza is volt. Kvalitásai és az udvarán található, a századforduló építészeti stílusjegyeit viselő jellegzetes melléképületek miatt felkerült Szombathely védett házainak listájára.

Prémium 2016. 4. sz. 70–74. o.

Életről • színészetéről • humorról

Fotó: ROZSAVÖLGYI GYÖNGYI

Kaboslaci

Ezúttal az interjúban
a riporter
és az „alany”
tegeződik.
Ha van,
egyetlen
mentségünk:
Kaboslacival
egy ország tegeződik.

Képes 7 1986. június 14. 35–37. o.

próbatáblát, hogy előfordul-e a nevem, eleinte nagyon rossz szerepeket kaptam.

— Mikor érezted először biztonságban magadat?

— Amikor szövegszámot csinálhattam. *Nádasi László* írta, s az volt a címe, hogy „Leszállították a tüzelőmet”. Aztán később az „Ot-tóka”, az már legendás szám volt, ha bárhol megjelen-tem, a publikum követele, hogy adjam elő.

— Kiktől tanultad meg a szakmát?

— Szakmai trükkökre gondolsz? A legtöbbet a két *Latabártól* tanultam, de nagyon szerettem *Feléki Kamill* eszközeit is. A Hosszú *Latyitól* azt tanultam meg, hogy a partnerre rá is szabad nézni, bele szabad nézni a szemébe, még akkor is, ha az ember kifelé poentíroz. *Kamillkától* meg azt tanultam, hogy a

csatánál el lehet dobni, nem kell nyaralni rajta, úgy is hívjuk ezt, hogy „ejtett poén”. De a legtöbbet a kis *Latyitól* tanultam, ő egy tünemény, egy évszázadban egyszer, ha születik ilyen zseniális clown! Tőle tudom például a legfontosabbat, hogy a poént hogyan kell előkészíteni...

— De te néha a szerepeidet is elrohogod...

— Jaj, dehogyan is... Ez nem így van... Vannak olyan zsánerű viccek, amiket „csúszatóra” kell tenni, jelezni kell, hogy jön a poén, egy előrohogással, s akkor már a szememből sejtik, hogy most moka jön. Ezek tudatos fogások, néha évekig gyakorolom őket. Ha egy viccek nincs dramaturgiája, nem áll meg a lábán. A jó író is sokszor elő-re bevajta a közönséget a szituációba, s akkor tízszer akkorát durran a poén... Igaz, máskor meg csak úgy

szárazon be kell szűrni a viccet... De az, hogy mindig csak beszúrom, hogy folyton kívül vagyok, az még nem modernebb, az még nem korszerűbb, ahogy egyesek gondolják! Nézd meg a külföldi nagyokat, pontosan úgy poentíroznak, mint mi, nincs új kitaláció. Úgy kell játszani, amilyen lehetőséget az író teremt, akik ordítotnak, ugrálnak, erőltetik a „korszerű humort, azokra én azt mondom: nem tudják a szakmát. A humort csinálni nem lehet, ez vagy van, vagy nincs...

— Szakmai és kritikai körökben sokan lenéztek, amit csinálsz, zavar ez Téged?

— Nézd, ez a lenézés, mit tagadjam, okozott néhány kellemetlen órát, s ha nem találok volna nap mint nap a közönséget, amely megvigasztalt, nyilván nagyon súlyosan nehezedett volna rám. Mégsem az zavar a legjobban, hogy engem, a *Kabost*, lenéznek... Hiszen lenéztek *Latyit* is, mit ne mondjak, gyűlöleteket szerveztek, s cikkezték róla: „*Kell-e Latabár Kálmán a magyar színművészetnek?*”... Szent Isten, ha belegondolok, hogy senki emberek, mennyi szomorúságot okoztak *Latyinak*... De mondom engem végül is nem az zavar, hogy lenéznek. Az a baj, hogy a műfajt nézik le. Ezeknek a sznob, botcsinálta kritikusoknak köszönhető, hogy ez a pesti kabaré, itt Pesten ki fog halni, hogy a rangos írók elmenekültek a kabaré környékéről, hogy a nagy kabarégyéniségek kihálnak, s

nincs utánpótlás, legfeljebb néhány köcler „leereszkedik” hozzánk, hogy pénzt keressen, miközben lenézi a közönséget is, meg a műfajt is... Erre mondják ma, hogy korszerű...

— Látom, mégiscsak érdekelt a kritika...

— Kritika? Ha kritika lett volna! De én csak interjúalany voltam jó, érdekes módon, ha népszerű emberről kellett írni, akkor riportalany voltam, de a munkámról — sokszor ugyanazok az újságírók — félvállról írtak... Ezt soha nem értettem, s ma sem értem... A kritikáról pedig csak annyit, legjobban azt vetik a szemembe, hogy nem újulok meg, hogy folyvást ismétlem magam. De hát könyörgök, nekem hosszú évekbe telt, fáradságs munkával, amíg kialakítottam azt a figurát, ami vagyok... A *Kabosot*, akit a közönség szereti; miért kellene másként játszanom, olyat, amiben nem vagyok jó?...
— Nem gondoltál arra, hogy a humor régimódi?

— Hogyhogy régimódi?

— Politikai, társadalmi kabaré helyett szexuális kedélyeskédés...

— Régen, amikor még többször játszottam politikai számokat a műsorom, de aztán valahogy kialakult, hogy én nem poentizálok, hanem inkább átváltottam egy ilyen mesélő-csacsozó, kicsit személyes, kicsit szexuális témára, s nem azért, mert ez könnyebb vagy hatásosabb, hanem azért, mert abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy a közönséget

érdekl, hogy velem mi történik, lett legyen szó a mamáról, az amerikai utamról, az öregedésről való félelemről. *Sárvárról*... Amellett szerettem ma a politikai helyzet sokkal felengedettebb, mint tíz-héttal évvel ezelőtt, s ma az embereket a zipnapról a politikai téma másodlagosan érdekli, nem úgy mint régebben. Egyetlen ember van a szakmában, aki erre rááll, akitől ezt el is várják, s ez a *Hofi*.

— Mi a véleményed *Hofi*-ról?

— Zseniális palinak har-
tom, és régebben, amikor még gyakrabban találkoztunk, akkor jobban ismer-tem a humorát is. Ő egészen másfajta ember mint én, más szófra jár az agya.

— Irigyek vagytok egymásra?

— Nem egymásra.

— Minek tartod magadat? Színésznek, clownnak, kabarészínésznek?

— Egyéniségnek.

— És, ha az mondanám, vicceseslő vagy?

— Ez csak megfogalmazás kérdése. Ha nem azt mondnék, hogy a *Kabos* laci jó színész, hanem azt, hogy sokat lehet rohogni rajta, engem ez nem zavar.

— Mi az a nevetés?

— Hatalom. Ez gyönyör. És nemcsak politikai értelemben. Ahol egészenesen tudnak rohogni, ott nincs nagy baj. Nekem gyanús az, aki nem tud nevetni. Vagy nem akar. S az is, aki gyomorbetegesen tart előadást az ilyeneknek a töltött káposztáról...

— Egy ilyen *Kabos*-beszélgetésben a publikum poémokat vár. Megpróbálkoztál néhány ríposzittal?

— Lásuk a medvét!

— Hatvanhárom évesen is jól tartod magad. Mi a titkod?

— Nem ittam, nem nőztem és nem cigarettáztam soha. Kilencéves korom előtt.

— Azt mondják, nagyon keveset alszol.

— Igen, de nagyon gyorsan.

— Magyarország egyik legnépszerűbb embere vagy...

— Ha mások mondják... Hajlandó vagyok elhinni.

— Mi kell ekkora népszerűséghez?

— Szerencse.

— És tehetség?

— Tehetség is kell. De az nem elég nálunk, ha valaki tehetséges. Azt is el kell érnie, hogy megbocssák neki...

VINKO JÓZSEF

A mama és papa

A három nevető: Alfonzával és Latabár Árpáddal, a hosszú Latyival

Együtt Mezei Máriával

Képes 7 1986. június 14. 35–37. o.

Egy vasi színművész
centenáriumára

Kemenes Lajos

(1887=1925)

Elfeleltük. Nem egyedül ő jutott erre a sorsra. Talán nem is szülővárosa, Celledömölk, talán nem is a megye kultúréletének a kutatói hibásak benne. Szégyenérzetből, vagy más okok miatt a család is mélyen hallgatott róla: mert egy jólnevelt családból a színi pályára lépni nem mindig volt dicsőséges, vagy éppen illendő.

Egyetemista koromban hallottam róla először Somlay Artúrtól, akinek jó barátja volt, s a Vígszínház jó nevű színészei közé tartozott. De hadd idézzem az **Új Nemzedék** 1925. december 28-i számát. Hisz ami benne olvasható, annál sokkal többet egyelőre magam is alig tudnék mondani.

„**Kemenes Lajos** 1887. augusztus 7-én született Celledömölkön. Atyja Géfin Lajos orvos volt, s ő a **Kemenes** nevet színészi pályája kezdetén vette fel. Felsőfővön érettségizett, majd kitűnő eredménnyel elvégezte a Színiakadémiát. Ezután egy évig Szegeden színészkedett, majd 1910-ben a Vígszínház szerződtette.

A Vígszínháznak több, akkor divatos, nagy sikerű darabjában lépett fel igen nagy sikerrel. Főleg a komikus szerepekben tűnt ki. A Vígszínház akkor rendszeresítette a gyermekelőadásokat, s Kemenes Lajos igen sok fővárosi gyermeket nevetetett meg ötletességével, közvetlen humorával, nagy komikusi készségével.” (Új Nemzedék.)

Átmenetileg dolgozott a Központi Sajtóvállalat titkárságán is, s ahogy Somlay Artúr nekem mesélte,

mint festőművész is tehetséges volt. A Központi Sajtóvállalat lapjainak megjelenésakor „Gondolat” címmel harcos hetilapot is indított, s halála előtt nem sokkal az „Új Nemzedék” munkatársaként is dolgozott mint esztéta és színikritikus.

Egészségi állapota már 1924-ben megrendült, a hajszolt, idegtépő munka felőrölte egészségét, s 1925-ben hunyt el 38 éves korában.

Eddig a rövid kis centenáriumi megemlékezés, amelynek célja nem egyéb, mint elkezdeni számbavenni azokat a Vas megyéből elszármazott tehetségeket, akiknek emléke egyáltalán nem, vagy alig él köztudatunkban. Pedig, — s ez nem egyedül rá vonatkozik — valahol, talán éppen a szülőhelyén, megilletné egy szerény kis emléktábla, egy utcanév, vagy helyi intézmény, vagy kultúrcsoport névadása, talán éppen most, amikor születésének centenáriumán rá emlékezünk.

Dr. Horváth Ferenc

Vas Népe 1987. augusztus 7. 5. o.

Reflektorfényben Keres Emil

Keres Emilnek, a színházigazgató színésznek sok kedves ünnepnapja van az esztendőben. Értelmezhető: a művész-igazgató számára minden új szerep és a színház minden új bemutatója ünnepnapra fényesedik. A színházi és színészi ünnepek mellett van azonban még egy, amit teljes szívvel és magánának vall s ez a könyv ünnep. Nem véletlenül: Keres Emil egyike a mai magyar líra legtehetősebb tolmácsolóinak.

akarná a maguk elevesésében visszaidézni.

— Szombathelyen lakunk. Ott már akkor ismerték a Ki mit tud-ot. Az egykori Kovács szálló éttermében került sor megrendezésére. Talán tíz éves voltam. Szerepelnem még nem mertem, csupán rézökönt akartam megtekinteni a nagy vetélkedőt. A bátyám azonban, tudtomon kívül, az én nevemet is beíratta a szereplők közé. Egy pillanatra meglepődtem, amikor szólítottak, a bátyám meg oldalba bökött: „gyerünk öskös”, — nem maradt más hátra, menni kellett. Fél kiló cukorka volt a jutalma a sikeres szereplésnek. Tízszor szólítottak vissza... Tízszor egy zacskó cukor... Tízszor megvásároltam már csak egy helyből rimfaringó rigmussal jutottak az eszembe, amely a hentesmester portékáját dícsérte. S mivel a hentes is ott ült a nézők között, a rigmus végére egy óriási tál hús-inyencséggel jutalmazott.

Tréfásan elmosolyodik és szótárja kezét:

— Ennyi inspiráció után nem mondhattam le többé a színészmesterségről...

Azután újra komolyra fordítja a szót:

— A házban, ahol lakunk, a szombathelyi nyomda épülete volt. Bejáráhatam ide, egyetlen feltétellel: a vasárnapi szám verseit már a levonatból fel kellett olvasnom a nyomdászoknak. Szívesen tettem. Nemcsak a versek nyújtotta gyönyörűségért, hanem azért is, hogy belekövülhassam a lapkészítés izgalmasan feszült légkörébe... Hosszú évek teltek el azóta, de ezt a légkört csak a színházban találtam meg újra...

Negyvenötben jelentkezett a főiskolára s ötvenben végzett el. Egy esztendőig a Honvéd Színház tájékoztatóján szerepelt, majd három esztendőig a Nemzeti Színház színpadán. Azt követően a szolnoki Szigligeti Színház igazgatósít bízta rá, majd a Visszínházhoz került. Negyedik esztendeje a budapesti Thália Színház igazgatója. A megtett utat a SZOT-díj, két Jászai-díj és az idén megkapott Kossuth-díj fémjelzi.

A vers szeretete végigkíséri eddig megtett művészi útján.

— Ugy érzem: a mai költők gondolatának tolmácsolása kortársi kötelesség. Ezért is ünnep számomra esztendőről esztendőre a könyv ünnep. Ugy is, mint olvasónak, úgy is, mint előadónak. S ami még csak emeli ennek az ünnepnek a fényét: a versek barátainak egyre növekvő tábora. Jól eső érzés úgy állni a dobogóra, hogy az ember tudja: mire legördül a függöny, újabb fizetekben, szájakban plántálódik az igény a szép és gondolatgazdag versek iránt.

A Thália Színház néhány esztendő alatt felelt a legmagasabb fővárosi színházak közt. Elsősorban ezért a jelentős előrelépésért kapta meg Keres Emil a Kossuth-díjat.

— A színház feladata — összegezi színházgatói működését —, hogy szóalkotókat és gyönyörködtetve gazdagítsa, formálja az emberek tudatát. Ha ehhez hozzáadjuk még azt a többletet: a színház a mai élet nagy kérdéseire keresi a feleletet, akkor azt hiszem, könnyen utat találhatunk a közönség szívéhez. Mert vallom: a közönség igenis kíváncsi önmagára s a korára, ha önmagát is, a kort is olyannak látja viszont a színpadon, ahogyan az életből megismerte azt.

Keres Emil az előadó, színész és színházigazgató nagyon elfoglalt ember. Mégis, amióta újra megkezdődött a televízió népszerű Ki mit tud vetélkedője, hétről hétre találkozhatunk vele a kamerák előtt is.

— Bár nagy elfoglaltságot jelent, mégis szívesen teszrem. Örömmel tölt el, hogy a fiatalok közül nagyon sokan szeretik a verseket. Ha arra gondolok: nem is olyan régen még én is hasonló módon álltam először a dobogóra, akkor úgy érzem, csupán a kötelességemet teljesítem most, amikor a fiatalokkal együtt végaszurkolom első nagy próbálkozásukat.

P. P.

Vas Népe 1965. június 6. 7. o.

Keres Emil az Életünk folyóirat jubileumi ünnepségén a Berzsenyi Dániel Könyvtárban, 1973

EMÍLIA, A SZŐKE CSODA

Fényűző művészet a Nemzeti Színházban

A szombathelyi Fő téren sétálva bárki láthatja, melyik házban élt gyerekkorában a később csak Szőke Csodaként emlegetett Márkus Emília, pályafutását azonban kevesen ismerik. Hogy miért lett színművész? Úgy tartják, édesanyja ágya fölött egy spanyol vándorszínészeket ábrázoló kép lógott, amitől a kislány kedvet kapott a színjátszáshoz.

Márkus Emília az apja munkahelyén, s egyben otthonukban, egy malomban született 1860. szeptember 10-én, amely a nagy pillanat után pár órával porig égett. Rokonaikhoz, az anyja fivéréhez, Horváth Boldizsár ügyvédhez – később igazságügy-miniszter – menekültek, aki Szombathely Fő téren lakott, Emília itt nevelkedett. Apját hamar elvesztette, ezért 12 éves korában a család Horváth Boldizsárral Pestre költözött.

Színészlány az úri családban

A kor szellemi fellegránaként számított az a ház, ahová Márkus Emília ekkor került. Nagybátyja estélyeket, koncerteket tartott, és olyan személyiségek fordultak meg nála, mint Arany János és Vas Gereben, Eötvös Loránd, Trefort Ágoston vagy épp Liszt Ferenc. Márkus Emília egyik este Vörösmarty Liszt-hoz írt ódáját szavalva aratta első nagy sikerét, s a jelenlévők meg is jóslták, hogy színésznő lesz belőle. Miután Paulay Ede meghallgatta, korongdemény-nyel bekerült a Színi Tanódába, s ez kisebb felbőrbőrdést is okozott az egyébként úri családban, ahol nem szokás efféle pályára menni. Első színpadi bemutatkozása 1875-ben Dumas Alfonz úr című vígjátékában volt, melyben beugróként lépett fel a Vár-színházban. Tehetsége ezután Szigligeti Edét lenyűgözte, aki később szerződést ajánlott neki, így Emília már 1877-ben a Nemzeti Színház tagja lett. Itteni első fellépése Júlia szerepe volt Shakespeare műveiben. Még húszéves sem volt, de a kritikák reményteljes jövő jóslatok neki.

Álomszerepek

Nem volt felhőtlen a színészkedés első időszaka: nagy türelemmel, kitartással küzdött a hadarás, és az erős vasi tájszólás leküzdéséért. Míg ő ezen dolgozott, a közönség inkább úgy vélekedett, hogy hangjában „elfedezhető a magyar vidék ize és zamata”, annak kellemetlen mellékszöngéi nélkül. Szigligeti halála után Paulay Ede lett a Nemzeti igazgatója, aki szívesebben osztott szerepeket a fiatalokra, így Emíliára is. Ekkor az idősebbek mellett már itt játszott Jászai Mari és Rákosi Szidi is. A felnőttkorba ért szombathelyi lányt nemcsak színművészként, hanem nőként is ellenállhatatlannak tartották, s bár „keze, lába bizony nem volt aprónak mondható”, vonzónak találta erőteljes, de karcsú termetét, dús hajkoronáját. Népszerűsége csúcson emiatt kapta a Szőke Csoda nevet. Eljátszotta az összes jelentős női szerepet, köztük Az ember tragédiájának Hyppijáját, Shakespeare III. Richárdjának Lady Annáját – amit majd ötven évig játszott –, Stuart Máriát – ezért Greguss-díjat kapott – és Ibsen Nóráját. Utóbbi tette egyébként európai hírvív. Hatalmas sikert aratott Maeterlinck Monna Vannájában, amikor öltözéke

mindössze egy köpeny volt, amely alatt nem viselt semmit. Az előadás annyira felkőrcsölte a szüveget a közönségben, ami – „a művészi palástba rendezett érzékenység” – eddig ismeretlen volt a kor magyar színpadain. Az ország megőrült Márkust. Közben feleségül kérte Pulszky Károly, a kitűnő művésztörténész, aki ekkor az Országos Képtár igazgatójaként dolgozott. Esküvőjük után a Tudományos Akadémia épületében kaptak lakást, az agg Arany János szomszédai lettek.

Giovanna szerepében
(Monna Vanna) 1902-ben

Anyagi és érzelmi válságban

Műkinccsel, értékes régi-ségeikkel rendezték be otthonukat, és élénk társadalmi életet éltek. Fogadták Jókait, Csiky Gergelyt, a kor legnagyobb művészeit. Ez az életmód, és ez a gazdagság azonban a visszajára fordult. Pulszkyt külföldi képvisársági kapcsán – amiket az Államkincstár megbízásából végzett – hitlen kezeléssel vádolták meg, és fogságba helyezték. Ekkor már két lányuk is született, s mindenki a válásra próbálta rábeszélni a színésznőt, ő azonban

kitartott mellette. Férje hazatérhetett, de a kártérítés rendezése végett szinte mindenüket eladták, Pulszky pedig idegösszeomlást kapott. Németországba ment, szanatóriumba, ahol öngyilkosságot követett el.

Sikeres újrakezdés

Öt hónap elteltével Márkus Emília és a nála 11 évvel fiatalabb Andor Oszkár huszártiszt eljegyzést kötött, később, 1903-ban össze is házasodtak. A férfi rendezte az asszony pénzügyeit, de ebben mások is segítségére voltak. Feltétele egyébként is kétszerese volt a jövedelmet tekintve fit követő színésznőnél, de még az is előfordult, hogy maga a király, Ferenc József egyenlített ki Márkus Emília tartozását a magánpénztárából. Volt, hogy a kulturálisminiszter utalt számára pénzt, végül olyan jogosítványt kapott, hogy anyagi ügyei miatt bármely színházban fellépést vállalhatott. Színészként különben már két évzede P. Márkus Emília néven volt ismeretes, ezért második férje nevét, az Andort Párdányra változtatták. Közben lányai is megházasodtak: egyik egy bécsi operatársnő, másik a kor leg-híresebb orosz balett-táncosához ment hozzá. Márkus Emília 1928-ban a Nemzeti Színház örökös és tiszteletbeli tagjává nevezték ki, és korábbi, az azóta lebontott Nemzeti épületében lévő lakásáért cserébe megkapta az itt – mai Astoriánál – épült mozi tulajdonjogát. 1930-ban lett a Corvin-koszorú kitüntetésének birtokosa, s két évvel később nyugdíjba küldték. Ez olyannyira sérlette, hogy Horthy Miklósnak is kérelmet írt, hiába. Nevéhez fűződött az első magyar, oktatói célból készült film – A tánc – egyik címszerepe, de más néma-filmekben, s egy hangosfilmben is szerepelt. '45 után többször is tüdőgyulladást kapott, míg végül '49 szeptember 12-én örökre elaludt.

szerk.: húa

Fotós: www.szineszinyar.hu

A Fő téri ház, ahol a művésznő nevelkedett

8

Galambos Ferenc:

Alsóőri Moór Anna
az első ismert és ünnepelt
magyar színésznő
1773~1842

Órség 1983. 10. sz. 8-10. o.

A budapesti Színház-történeti Intézetben, ahol a neves magyar színészek képei láthatók, első helyen a Moór Annáról készült festményt találjuk. Sajnos, a felsőbri kereszteltek anyakönyvében (az alsóbri anyakönyvek csak 1797-ben kezdődnek) nem találtuk, hacsak a következő bejegyzés nem vonatkozik rá: 1773 november 15-én született egy Anna, akinek szülei György János és Moór Erzsébet alsóbri nemesek voltak.

1790-ben mindenesetre Kelemen László színtársulatánál találjuk. Már Simai Kristóf „Igazhízi” – jának első előadásán feltűnt Anna szépségével és tehetségével. 1792-ben ő a magyar színészet ünnepelt hősnője. Mint az év „legjobb színésze” többször is loo forint jutalmat kap egy ismeretlentől. Ebben az évben 19 színészt alkalmaztak szerződéssel, köztük első helyen Moór Annát. Nem kisebb személyiség, mint a magyar nyelvújítás atyja, Kazinczy Ferenc jegyzi meg „Pályám emlékezetében: „A szép Nannak nincs szüksége tanítómesterre, mert a természet tette azzá. Nagy örömünk ez a csodaszép leány. Szavai, állása, mozgása, különösen az a mesteri kéztartás csudálást érdemel. Egy angol, aki a szép leányt színen kívül nem látta s nyelvünket nem értette, soha el nem maradt a játékból és csak azért, hogy nyelvünk modulációját a varázs-leány szájából hallhassa.” Egyszerű és természetes, fellépése mégis imponáló. Megnyerően öltözködik, minden nap más darabban lép fel, ruháit maga készíti gyertya vagy mécsfényenél. Tagja volt a pesti „jóltevő asszonyi egyesület”-nek is.

Ez az idő, a 18. század 90-es éveinek első fele, a magyar színészet első virágkora. Jókai Moór Annát és társait „földön járó csillag”-nak nevezi abban az egyfelvonásosában, melyet a magyar színészet százéves évfordulójára írt. Napjainkban ismét felújították a „Thalia szekerét”. Följegyezték, hogy Annát félóráig fölállva tapsolta, ünnepelte a közönség. A sok siker ellenére Kelemen László társasága állandó nehézségekkel küzdött. A német és magyar színház egy épületben volt, harcolni kellett a jobb előadási időért /szombatot, vasárnapot, a piaci napokat pl. mindig a németek kapták/. Kelemen maga nagy ledűllettel dolgozott, de a nehézségeket nem tudta megoldani. Hogy

anyagilag megerősítse társaságát, vidéki körútra indultak. Kolozsvárot az 1797/98-as évadban még játszott Anna, de a debreceni és nagyváradai szerepléseknél már nem találkozzunk nevével.

1793-ban házassággott kötött Rehák József ügyvéddel. A pest-belvárosi plébánia anyakönyvében találjuk a következő bejegyzést: „A nyitrai származású Rehák József ügyvéd megesküdött Moór Annával. A tanúk Tomka László ügyvéd és Schedius Lajos professzor voltak, az eskető egy ex-pálos: Gindl”. Rehák különben beadványában, hatásos érveléssel küzdött a pesti magyar színházért, így 1799-ben megakadályozta a helytartó tanácsnál egy csupán németajkú színház létrejöttét Pesten. Hogy ezt a küzdelmet felesége sugallatára folytathatta, igazolja az a tény is, hogy amikor 1806-ban Kelemen társulata Pestre visszatért, Annát ismét a szereplők közt találjuk.

1828-ban Pilisvörösvárra költöztek, ahol egy birtokot vettek meg. Anna postamester nő lett és mint a plébánia feljegyzései tanúsítják, annak életébe is buzgón bekapcsolódott: nemcsak ismételt pénzügyi tevékenységeit jegyezték fel, hanem ő újította meg a szentségmutatót és ereklyetartókat is a 14

segítő szent kápolnája számára. 1829-ben pedig a plébániatemplom számára a ma is használatban lévő keresztelőkutat adományozta Keresztelő Szt. János képevel. Joggal jegyzi meg róla a plébániatörténet: „Buzgósa szinte nem ismer határt!” A rokonság birtokában van Moór Anna néhány német és francia nyelvű levele és ruhadarabja. A lexikonok megemlítik, hogy írt is néhány színdarabot. Így színe alkalmazta Dugonics András regényeit: Bátor Mária /1794/, Toldi Miklós /1794/, Berényi Jolánt /1795/ és a Predikátum és a papagály című művet. A Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában nem sikerült ezekre rábukkannunk.

Moór Anna 1842 május 27-én halt meg, a pilisvörösvári öreg temetőben temették el. Az 1920-as években megszüntették ezt a temetőt. A székesfehérvári püspök engedélyével exhumálták Moór Anna sírját és az új temetőben helyezték el. Öreg emberek, akik jelen voltak ennél az áthelyezésnél látták szép haját, amit Kazinczy is úgy megcsodált. Moór Anna most egy közös sírban nyugszik a család oldalági tagjaival az Illéssékel. A sír felirata: „Rehák Józsefné, felsőbri Moór Anna 1774-1842”. Annak, hogy a sírkő „felsőbri” nek jelzi – különben minden forrás „alsóbri” nek – az lehet a magyarázata, hogy az exhumálás alkalmával igyekeztek beszerezni a keresztelvélet, s akkor kapták a felvilágosítást, hogy Alsóbri egyházilag 1797-ig Felsőbrihoz tartozott. A pilisvörösvári halotti anyakönyvben csak ez áll: „Rehák Józsefné, szül. Moór Anna meghalt 1842. május 27-én, 68 éves korában”.

(A adatokat a lexikonokon kívül Staud Géza: Kelemen László naplója és feljegyzései, Színház-történeti Könyvtár 1. Bp. 1961 c. műből és Marlok István pilisvörösvári apátplébános szíves közlése nyomán adjuk közre.)

Őrség 1983. 10. sz. 8–10. o.

Sinkovits Imre

A sosem felejthetők

Az első világháború és a trianoni békediktátum után nyolc esztendővel születtem. Vas megyei szülők gyermekeként Kispes-ten, a „néhai” Damjanich utca 8. alatti családi kisvendéglőben. A stremi vízimolnár lánya, Göndöcs Terézia és a körmendi kéményseprőmester fia, Sinkovits Jenő főpincér elsőszülött fiúgyermekéént. Mivel a famíliában is első fiúnoka voltam, az örömteli bemutatásra kétéves koromban vitt édesanyám vízimolnár Göndöcs Lajos nagyapámhoz Strembe, igaz, már útlevéllal, tekintve, hogy az most is Burgenlandhoz tartozik. Íme *első találkozásom a történelemmel!* Ettől kezdve folyamatosan vettem részt *magyar történelemórákon* szüleim s nagyszüleim térdén lovagolva. Így tudtam meg, hogy a trianoni „békekötés” után, az

osztrákok bevonulásakor Göndöcs nagyapám néhány hétig a güssingi (Németújvár) börtön lakója volt, mert nem tudott beletörődni az országvesztésbe, és ennek hangot is adott a *malomban*, ahová ugyebár mindenféle népek jártak örletni. Itt jegyzem meg, hogy még a múlt század utolsó éveiben került szülőfalujából, a Zala megyei Pósváról mint vándor mesterlegény Strembe főmolnárnak, majd ő lett a tulajdonos. Felesége, Posch Teréz hét gyermeknek adott életet. (Fura firtora az életnek, hogy mindez húsz esztendővel később megismétlődött vejével, Kapuy Jóska bátyámmal az „Anschluss”, Ausztria náci megszállása után. Csak ő valamivel hosszabb ideig volt a grüssingi várbörtön náci fogdájának lakója.)

Göndöcs József, édesanyám legidősebb bátyja hasonló keserűségtől s a húszas évek gazdasági válságától indítatva még távolabb került az anyaországtól. Stremből Fiumén keresztül mint hajórakodó munkás kivándorolt Kanadába. Előbb szódagyári tróger, majd, amikor egy finn kivándorló leányát feleségül vette – aki szűcs volt –, gazdálkodó lett. Torontó melletti virágfarmján éltek haláláig. Egy finn nagynénivel s két finn–magyar unokatestvérrel gyarapodott a familia. (Két esztendővel azelőtt hunytak el, már nyugdíjasként, amikor 1982-ben az emigráns magyarok meghívására feleségemmel, Gombos Katalinnal „irodalmi esten” léptünk fel a torontói Magyar Házban. Néhány öreg magyar még emlékezett rájuk, de unokatestvéreimet, Helvit és Joe-t már nem sikerült megtalálnom.) *Így bővültek magyar történelmi ismereteim, családomon belül.*

Sinkovich Vince nagyapám is része a magyarság kárpát-medencei históriájának. A Sinkovich-ág (egy hivatalnoki elírás folytán lettünk később Sinkovits-ok)

Napút 1999. 5. sz. 3–7. o.

gyökerei a messzi múltba vezetnek. Keresztury Dezső, Illyés Gyula s még mások segítségével következtettem ki, hogy Zrínyi Péter bánsága idején, a török elől menekülve derék *horvát iparosok, kézművesek* húzódtak fel a Dráva-Száva mentén északnyugati irányba, a mai Magyarország és Ausztria déli területeire, a szentgott-hárdi „hármastar” környékére. Innen származik elnevezésük is: voda kroath, Wasser Kroath, vízi horvát.

Sinkovich Vince nagyapám, kéményseprő mesterlegény Bányácskán született, mai osztrák neve Steingraben. Nősülése után – felesége Vojnovich Teréz (horvátul állítólag a „sinkovics” békefit, a „vojnovics” hadfit jelent) – a Vas megyei Körmendre került. Érzékeny szeme s gyenge tüdeje miatt lemondott mesterségéről, s átadta a jogot soron következő öccsének. Ő maga altiszt, finomabban „kulcsár” lett a körmendi Korona szálló s étteremben, az úri kaszinóban. Az itteni könyvtár gondozása közben szerezte, autodidakta módon, a tiszt urakat is meghökkentő műveltségét.

„Egy vízimolnár nem adja a lányát egy pincérhez!” Ám ez a korra jellemző góg sem akadályozta meg drága szüleim egybekelését, de ez űzte el őket a rokonoktól mentes Kispestre, „Vince papával” önálló kisvendéglőt alapítani. Mire én „*megérkeztem*”, már nagyon jó nevű üzlet volt, aminek forgalmát magam is növeltem édesanyám konyhája, Vince papa sóntése s a vendégeket kiszolgáló édesapám között: *totyogva*. „Pikoló fiú” státusom sajnos nem bizonyult tartósnak, mert a kéretlen beköszönő gazdasági válság csődbe juttatta ifjú-boldog szüleimet, s lehúzta a redőnyt. Én ebből csak annyit fogtam fel, hogy kis lakásba költöztünk, a Damjanich utcából az Attila utcába – itt született már kisöcsém is, és az elmaradt vendégek helyett a szegénység szegődött mellénk társnak, hosszú időre. Este nem nagyon gyűjtöttünk villanyt. A vaskályhából kiszűrődő fény mellett Vince papa térdén lovagoltat s mesél: Attiláról, Csaba királyfőről, a hadak útjáról, ’48-ról és az első világháborúban elesett Géza fiáról, akinek képe sokáig függött ágyam felett.

Aztán elfogytak a mesék, mert „elfogyott” Vince nagyapám is! Geschlettner doktor bácsi szerint „elemésztette” magát. Hamarosan *követte őt* Burgenlandban nyakas-magyar „nászura”: Göndöcs nagyapám s az akkor már kétesztendő „öcsikém” is – agydaganat-műtét közben halt meg a Rókus kórházban.

Szomorú és nehéz esztendők jöttek. Édesapám csak szombat-vasárnap jutott kenyérkeresethez Húvösvölgyben és Óbudán mint kiségitő pincér. Hárman maradtunk, idegenben, távol a vasi földtől, létbizonytalanságban, egy fagyaltot hárman nyalogatva, moziban „ketten egy jeggyel”, és a vízimolnár lánya kilónként vagy dekaszámra vásárolta a lisztet, darát s ugyanúgy a zöldséget. Nászajándékok, a „staférunng”, egy-két családi ékszer állandóan útban voltak. A zálogházba. Csak a Singer varrógép csattogott-kattogott, még éjjel is „szolgálatban”. De kibírtuk. A kötéláncos a Fő tér felett ingyen volt, a Kertváros rózsáinak-virágainak illata beszökött az ablakon, s a Jóisten is megbocsátotta, hogy a vasárnapi szentmisén tölünk nem „csengettyűzött” a perselypénz. Aztán lett új főpincéri állás Óbudán, igaz, egy esztendő után az a *vendéglős is* tönkrement, de a harmincas évek közepén édesapám megkapaszkodott a híres Ilkovicznál mint „éthordó”. Édesanyám hajtotta tovább a varrógépet, s csepegtette belém még a pinkafői (Pinkenfeld) zárdában szerzett némettudását, a Göndöcs familia nagy megbotránkozására. „A Terus megbolondult! Svábot nevel a fiából!” „Különb magyar lesz, mint ti; de amit most tanul tőlem, sosem felejtí el!” Így is lett, hála drága jó édesanyám bölcsességének és kiirthatatlan hazaszeretetének!

A történelem pedig egyre-másra adta fel leckéit és invitált nem éppen „titkos találkákra”. Családunk anyagi helyzete eközben „stabilizálódott”, szolid-nyugodt polgári otthonra leptünk Óbudán, édesapám már főpincér az Ilkovicznál, én pedig az Árpád gimnázium diákja. Édesanyám féltő-óvó tekintete kísért végig a Zápor utcán, ezen életemet meghatározó alma mater falai közé. Itt lettem cserkész is, ami kitöltötte ifjúságom minden percét, s tart máig, 71 éves koromig. Éltre, erkölcsre, hazafiságra, bajtársiasságra, hitre, hűségre, önállóságra és önfegyelemre, kézügyességre és talpraesettségre, szorgalomra és leleményességre nevelt, magyar népdal- és népmesekincshez, természetismerethez és -szeretethez, madárvédelemhez és természetjáró kultúrához szoktatott, miközben „játszani is engedett”! Jaj, de szép volt! *Remélem, lesz is újra!*

Majd jött Kassa bombázása. Máig vitatják, milyen fajta repülőgép volt, de én magam láttam néhány esztendeje, Koscicén járva, az akkor ledobott bomba *cirill betűs* repeszdarabjait, amik a „nyilvánosházak utcájának” romjai alól kerültek elő.

Visszatért a Felvidék. „Piros-fehér-zöld! Pozsony magyar föld!” Ezt követő nyáron már az Ipolyság mellett volt a cserkész tábor! *Visszatért Kárpátalja! Erdély egy része!* „Hál’istennek megfordult a világ! Zöld ablakban piros-fehér virág!” – énekeltek boldogan a székelyek Csíksomlyótól Kolozsvárig. A nyári cserkész táborat már Zilah mellett készítették elő tisztjeink! De „gellert” kapott a történelem, a zilahi tábor Paksra került, s mi így imádkoztunk délben az osztályokban: „Delet harangoznak szerte Magyarországon. Ez a harangszó a nándorfehérvári hősökre emlékeztet. Emlékezzünk élő hőseinkre, hiszen ismét harcol a magyar. Önvédelem adta kezébe a fegyvert, és ő bátran elfogadta. A Haza határain kockán forog a magyar katona élete!...” És leventébe kellett járnai. Nem szerettem. Cserkész voltam. Tűz és víz! Legalábbis a fővárosban. Ekkor történt, hogy egy leventegyakorlaton, vagy hatszáz diáktársam előtt kiszólitott az oktató, egyébként tornatanár. „Hogy hívnak?” Mondom. „Hangosabban!” Úgy mondom. „Még hangosabban!” Végül már ordítva, majdnem sírva üvöltöttem: „Sinkovits Imre!” „Halljátok, fiaim?! Így hívnak egy magyar leventét!” Otthon édesapám éles szeme észrevehetett valamit, mert megkérdezte, mi bajom. Elmondtam, mi történt. „Ne búsulj, kislíam, már én is gondoltam rá, hogy »magyarosítjuk« a nevünket!” „Nem! Édesapám! Most már csak azért is ezzel a névvel mutatom meg!” S eszembe jutottak édesanyám szavai kiskoromból. Ebben a szándékomban, tudtuk nélkül is, segítettek tanárain, cserkészvezetőim. Vitéz Gáldy Béla igazgató úr, Kunszery Gyula költő, magyartanárom, Bíró Lajos Pál, az angol szótár szerkesztője, Dr. Könözsy Lajos katolikus hit-tanárom, a „Tiszí”, aki különösen meghatározó személyisége lett nemcsak a giminek, de egész életemnek! (Majdnem pappá lettem a hatására!) Magától értetődő nemzeti és közösségi szellemben nevelődtünk, gróf Teleki Pál gondolatát követve, hogy „emberebb emberré, magyarabb magyarrá” is növekedjünk! Mélyen megrendített halálának (öngyilkosságának?) híre. Tán akkor éreztem először, hogy a történelmet már „velünk írják”.

A német megszállást követő kora reggelen társaimmal Kossuth, Széchenyi, Petőfi, Arany, Jókai és a magyar szabadságharcok nagyjainak képével, festményeivel, nemzeti színű zászlókkal díszítettük fel osztálytermünket. Első óra: német. Váratlan látogató: a tantestületi német szakfelügyelő. Természetesen botrány – skandalum. Hívatta az igazgató urat. Dörgedelmes szitkok, fegyelmi s egyéb fenyegetések. Az osztály, tanárukkal együtt, összeszorított szájjal, némán állt, míg igaz-

gatónk, ugyancsak szóltanul, kikísérte a német szakfelügyelőt. Majd hirtelen megjelent a félig nyitott ajtóban! „Fiaim! Az Isten áldjon meg benneteket! Köszönöm!”

Nemcsak testünk-lelkünk épült az alma mater falai között: családjunk is gazdagodott! Megszületett Laci öcsém s Kati húgom! Újra öten lettünk!

Közeledett a háború, sűrűbben vijjogott a légvédelmi sziréna, egyre többször futottunk az óvóhelyre. Mint cserkész kármegfigyelő szolgálatot teljesítettem a margitszigeti víztoronyban s a szemlőhegyi víztározónál.

A háború már az országhatáron belül dúlt. Bombatalálat érte a Fehérvári úti olajfinomítót, s kigyulladt. Éppen szolgálatban voltam, s telefonon mi jelentettük a tüzet a központnak.

Fényes nappal az emberekkel, villamosokkal teli, aláaknázott Margit híd: *véletlenül* (?) felrobbant! Több százan veszték oda.

A *történelem fősodrába kerültünk*, s egy kiűrtési vonattal édesanyám a három gyerekkel meg Somogyba, Göndöcs Lajos nagybátyámhoz. Az égbolton áthúzó amerikai Liberátorok hangja ugyan félelmetes volt, de számunkra egyelőre veszélytelen. Németországot bombázták.

Mint levanteokorút befogtak kötelező hadimunkára. *Galambok* határában ástam tankcsapdát, lövészárkot, géppuskafészket: a „Margit-vonal” részeként, fatalpú bakancsban napi tíz kilométert gyalogolva sárban, fagyban – mint kiderült, teljesen értelmetlenül –, de edzetségem és istenadta humorom ezen is átsegített, még társaimban is én tartottam a lelket.

A front elérte a megyehatárt. Hallatszott az ágyúzás. 1944. december 1-jének éjszakáján ponyvás szekereken, most már édesapámmal – aki Budapest körülzárása előtt még utánunk jött – s Göndöcs nagybátyám nyolctagú családjával: újabb menekülés! Három nap, három éjjel megállás nélkül, katonai alakulatokkal keveredve, az orosz Raták fedélzeti géppuskáitól is hajtva, rogyadozó, aszfalthoz nem szokott lovakkal szinte beestünk Kapuy Endre keresztapámékhoz Horvátnádáljára, *Körmend s az osztrák határ mellé*. Milyen tréfákat úz a *történelem*?!

Amit *Galambokon* félbehagytam, itt folytattam Vasalja–Péterfa határában. Hadimunka, lövészárkok stb. Csak most már fagyos földben! Egyre több katonát láttam a tél vége felé, magyart, németet vegyesen. Előbb csak „hadibeszolgáltatást” kértek a mieink, de később jöttek a „rekvirálók”, lovat, marhát, sertést, gabonát, takarmányt követeltek-vittek, már a németek is. Ekkor vettem hasznát némettudásomnak s humoromnak! (*Lám-lám, édesanyám tanítása!*) Jó néhány lábasjóságnak-baromfinak mentettem meg az életét s „tulajdonjogát”. Ma már így fogalmaznám: *színészkedéssel!* Rögtönzött meséimmal sikerült megatnom a „rekvirálókát”. Olyannyira, hogy továbbvonulásukkor szökőknöm kellett a „*tolmács státusból*”. Ám alig úsztam meg „nemzetközi sikeremet”, már vittek is mint *magyar levettét*: Németországba. A család történetéből pontosan tudtam, meddig terjed édes hazám határa, így Szentgotthárdon „*véletlenül*” lemaradtam a szerelvényről, vissza a családi támaszpontra. Virágvasárnap már a horvátnádáljai templomban énekeltem a passióban Péter apostolt: „Ha meg kell halnom is Véled, nem tagadlak meg Té-é-é-é-égedet!” Másnap a visszavonuló németek felrobbantották a körmendi Rába-hidat, orosz hadifoglyokat tereltek a falu alatt, megláttam az *első halott magyar katonát*, aki a Pinka hídját őrizte egy öreg Manlicherrel, s orosz Rata fedélzeti géppuska oltotta ki az életét. Elpuoltak a németek. Csend lett. Mi pedig újra ástunk. Már nem lövészárkot; unokahúgaim staférunkját, bődönben

zsírt, lesütött húsokat, hordó pálinkát-bort, családi ékszereket, ezüstneműt, mézet rejtettünk el a ház körül, veteményesben, borjúskertben, fáskamrában stb. Vártuk a feltámadási körmenetet, helyette: bejöttek az oroszok! No, eddig, két napig éreztük magunkat *szabadnak!* Az oltáriszentség helyett a kezünket kellett a magasba emelni a szovjet géppisztolyok előtt „Burzsújí! Burzsújí! Germanszki szoldát! Davaj-davaj!”-üvöltözés közepette!

Az azt követő napok-hetek leírásától megkímélem magam s az olvasót is.

„Zabrálás” és természetesen „malenkij robot”. Úgy látszik, nagyon megkedveltek, mert *háromszor* kellett megszöknöm tőlük. Sajnos ugyanez nem sikerült Göndöcs Lajos nagybátyámnak, aki feleségét s öt kiskorú gyermekét hagyta itt. Apósát, Dr. Frank Richárd orvos altábornagyot a grazi hadikórházból hajtották keresztül több mint hatvanévesen, cúgos cipőben, gyalog Magyarországon át a romániai gyűjtőtáborba: Foksányiba. Csak 1948–49-ben tértek haza a szovjet lágerrekből, lefogyva, betegen.

Már elkezdődött az 1945–46-os tanév az Árpád gimnáziumban, amikor visszatérhettünk óbudai lakásunkba: szeptember végén, amikor nem a kerti virágok nyíltak, de akna ütötte likak tátongtak a falakon, s szabadon áramlott be rajtuk a budai hegyek letarolt erdeiből a még mindig füstszagú levegő.

Újjáépítés-éledés, életkezdés az eltakarított romokon, szinte egyik napról a másikra. Közben jegyrendszer, infláció, éhség és ruhátlanság. De éltünk! Lakás, család, gimnázium, cserkészcsapat; kemény munkával minden újraéledt. Egy demokratikus, keresztény, polgári Magyarország jövőképe lebegett előttük, és ez hatalmas energiát adott. 1947-ben leérettségiztem, majd felvettek a Színiakadémiára! Mint egy álom! Olyan szép volt minden! Aztán...?

Aztán jött a „kékcédulás szavazás”. Jöttek Rákosi–Farkas–Gerő és társaik. Jött a népbutító demagógia, és visszájára fordult minden. Hogy nehéz idők jönnek újra ránk, erre akkor döbrentem rá először, húszévesen, amikor eltemettük Dr. Könözsy Lajos minisztériumi tanácsost: a Tiszit. Harminchárom éves volt. Ez a sugárzó, humanista, példakép ember, az ökumenizmus és tolerancia előhírnöke. Az a hír járta, hogy be akarták szervezni a Mindszenty elleni perbe. Ő ellenállt, „*meg-törték*”, s hogy ne az AVO-n maradjon, gyorsan kiadták a Margit kórházba: *meg-habni*. A halál oka: agyvelői TBC!

Ezerkilencszázötvenegyben nyertem diplomát és szerződést a Nemzeti Színházhoz, ugyanekkor megnősültem. Feleségem Gombos Katalin, az Ifjúsági Színház ünnepelt naivája. Hamarosan két gyermekünk született: András és Mariann. Egy új család jött létre, hogy folytassa az elődök útját. *A történelem pedig kísérte tovább életünket*, miközben mi is alakítottunk rajta. Például 1956 októberében a Petőfi-szobortól a Parlamentig, lyukas nemzeti lobogótól a barikádokig, egészen addig, amíg a szovjet láncfalpak meg nem teremtették „Kelet-Európa csendes, újra csendes...” több évtizedes diktatúráját

De ennek *családi-történelmi krónikáját* talán egy más alkalommal idézném fel.

Szilveszter Ács

Sinkovits Imre a Berzsényi Dániel Könyvtár avatóján, 1970

Film Színház Muzsika 1986. január 18. 92. o.

Dr. Naszádos István: Szemes Mari színművész

/1932. május 7. - 1988. december 10./

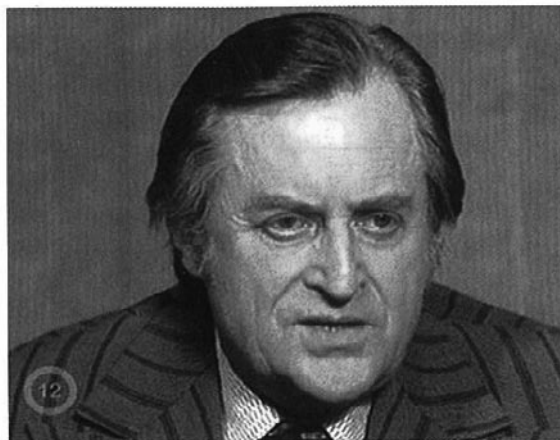
Húsz évvel ezelőtt, 1972. november 25-én csodálatos élményben volt része azoknak, akik a Vár dísztermében Szemes Mari színművész estjén részt vettek.

Tudtuk róla, hogy földink, hiszen 1932. május 7-én itt született egyik Várkerületi házban. Előbb Sitkére, majd az ország számos más vidékére került. A Színművészeti Főiskolán szerzett oklevelet. Előbb a szegedi Nemzeti Színházhoz, majd a budapesti József Attila Színházhoz szerződött. Klasszikus és modern darabokban, tragédiákban és vigjátékokban egyaránt kitűnő alakítást nyújtott. 1960-ban és 1970-ben Jászai Mari díjas, 1973-ban Érdemes, 1979-ben Kiváló Művész címet kapott, 1985-ben pedig Kossuth-díjjal tüntették ki.

Sajnos a sárvári vezetés eléggé elfeledkezett róla. Így érthető az alábbi kis bejegyzése a szerző könyvébe: "Akkor is sok szeretettel köszönöm ezt az estet, ha "felnőtt fejjel" jöhettek is el először játszani, - de azért csak ez a szülővárosom. Szemes Mari 72,XI.25."

Húsz éve már, hogy itt járt közöttünk...

Most májusban lett volna 60 éves. Ő elmúlt, de

Tyll Attila 1923. május 21-én született Szombathelyen. 1942–1945 között katona volt, 1947-ig hadifogoly a Szovjetunióban. 1947–1949 között fuvarozással foglalkozott. Ezután a debreceni járási tanács egészségőre majd gyámügyi előadója volt 1951-ig. 1955-ben végzte el a Színház és Filmművészeti Főiskolát. 1951-től a debreceni Csokonai, 1959-től a szolnoki Szigligeti, 1961 és '79 között a Nemzeti Színházban játszott, majd a békéscsabai Jókai, a budapesti József Attila, a Józsefvárosi, illetve a Budapesti Kamaraszínház, valamint a Gyulai Várszínház társulatában lépett fel. Főbb szerepei a színpadon: Polonius (Shakespeare: Hamlet), Peacock (Brecht-Weill: Koldusopera), de játszott a Századunk és a Fekete város című tv-sorozatokban is. Munkásságát 1967-ben Jászai Mari-díjjal, 1992-ben Aase-díjjal, 1983-ban Erdemes művészi címmel ismerték el. 2002-ben, 79 éves korában hunyt el.

Montage Magazin 2016. 12. sz. 14. o. (részlet)

WEÖRES SÁNDOR SZÍNHÁZ
SZOMBATHELY

2013

szeptember
október

Szent
György
és a
Sárkány

BEMUTATÓ: 2013. szeptember 20.

CÍMSZEREPEBEN **Fekete Ernő**

Weöres Sándor Színház Jegyiroda Szombathely, Király u. 11.

Telefon: 94/318-738 • E-mail: jegy@wssz.hu • www.wssz.hu

Fotó: Miklós Zoltán

